

Jihad

Cînd alăturăm termenii „islamism”, pe de o parte, și *jihad*, pe de altă parte, o facem pentru că nici „islamismul” nu este egal cu „islamul” și nici *jihad*-ul nu înseamnă, în accepțiunea pe care i-o dau islamiștii, ceea ce cuvîntul însemna la origine: „efort”, „străduință” și de aici „luptă”, iar ulterior „luptă pentru cauza islamului”. Bruce B. Lawrence, profesor de studii islamice la Duke University, a publicat în 1998 o carte despre modul în care este concepută „violența” în islam, despre „mitul violenței” (*Shattering the Mith. Islam beyond violence*). Pe scurt, din punctul lui de vedere, alunecarea sensului cuvîntului *jihad* către cel de „violență”, chiar de „război sfînt” s-ar fi petrecut în perioada revoltei anticolonialiste și s-ar fi precizat în cadrul unor orientări fundamentaliste care exaltă violența (Lawrence, 1998, pp. 173 și urm.).

Cuvîntul înseamnă astăzi ceea ce fiecare sectă, fiecare orientare în islamul de ieri și de azi vrea să-l facă să însemne. De-a lungul istoriei islamice, dar mai ales în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, mișcările radicale care luptau pentru purificarea islamului și pentru nașterea unei societăți islamice pure au proclamat *jihad* împotriva oponenților lor, fie ei musulmani, fie nemusulmani. Pentru a justifica lupta împotriva adversarilor din rîndul musulmanilor, ei i-au declarat necredincioși pe aceștia pentru că ar fi încălcat legile islamului. Există și o orientare radicală în cadrul islamului care cheamă la *jihad* ca mijloc de răspîndire a tipului lor de islam. Unele dintre aceste grupări radicale îndeamnă chiar la utilizarea violenței pentru a doborî guvernele aflate în funcțiune în țările lor. Numai că în aceste împrejurări se pun probleme doctrinale foarte serioase, pentru că legea islamică admite revolta împotriva stăpînirii numai în circumstanțe extrem de rare: în istoria islamului, aceasta se petrece numai atunci cînd cei aflați la putere puteau fi declarați apostazi.

După tragedia de la 11 septembrie, la conferința Ligii lumii musulmane care a avut loc în 2002, *ulemalele* (învățații musulmani) au dat o definiție *jihad*-ului conform căreia acesta ar însemna „auto-apărare menită să susțină dreptatea, să împiedice nedreptatea, asigurînd pacea, securitatea și buna înțelegere între oameni”. În principiu,

conform legislației islamice, musulmanii nu pot iniția un atac pe care să-l denumească *jihad*. *Jihad*-ul trebuie să fie proclamat numai ca autoapărare. Dar extremiștii au găsit justificări pentru a proclama *jihad* împotriva Occidentului, și anume ideea că acesta îi oprimă în continuare pe musulmani, care trebuie deci să se apere. Este concepția pe care o vedem adesea susținută de islamiști și fundamentalisti, care își leagă acțiunea și de purificarea morală a societății, ceea ce face ca ei să se bucure uneori de aprobarea unor pături ale populației nemulțumite de „stricăciunea” moravurilor.

Pe de altă parte, tendința de laicizare și modernizare se manifestă în majoritatea țărilor musulmane. Ea este, în mare măsură, expresia intereselor unei burghezii în ascensiune care crede că rezolvarea problemelor reale ale societăților în plină transformare nu depinde de gradul în care religia este reîntronată în toate sferele vieții, ci de resursele umane și materiale existente în fiecare societate, de dezvoltarea economică, politică și socială a acesteia. Tendința de laicizare este susținută și de o parte din intelectualitatea care are acces la cultura occidentală, alături de cea islamică.

Funcții, demnități, titluri

Calif

Califul este șeful suprem al comunității musulmane. Cuvântul *khalifa* înseamnă „succesor”, „locuitor” și apare în expresia *Khalifa(t) rasul Allah*, „urmașul (locuitorul) trimisului lui Allah”. Este vorba de cel care îi urmează lui Muhammad, nu în calitate de Profet, căci această misiune încetează odată cu el, ci în calitate de exercitată la Medina, de conducător al comunității religioase. Din moment ce însăși persoana lui Muhammad nu este sacralizată în nici un fel de islamul ortodox, este limpede că nici persoana urmașilor lui nu poate fi, în principiu, sacralizată.

Coranul nu face nici un fel de referire la modul în care se va asigura succesiunea la conducerea comunității islamice după dispariția lui Muhammad; Profetul nu a lăsat descendent pe linie masculină și nici

nu și-a desemnat vreun succesor. Când Muhammad s-a îmbolnăvit, cel care a preluat funcția de imam, conducător al rugăciunii în comun (funcție considerată esențială pentru șeful comunității musulmane din vremurile de început ale islamului), a fost Abu Bakr, prietenul lui apropiat încă din perioada de la Mecca, unul dintre susținătorii săi cei mai credincioși în toate încercările prin care a trecut, devenit socrul său imediat după expatrierea la Medina. Datorită faptului că s-a aflat tot timpul în apropierea lui Muhammad, a apărut ca deplin justificată propunerea de a fi ales în fruntea comunității după moartea acestuia, la 8 iunie 632. Istoricii musulmani spun că Abu Bakr este primul care s-ar fi numit *khalifa* – ceea ce nu înseamnă că la acea dată *khalifa* devenise un titlu, ci doar că Abu Bakr se considera drept urmaș al lui Muhammad.

Elita musulmanilor din vremea respectivă, cea de care depindea alegerea și apoi „supunerea”, „învoiala” comunității (*bay'a*), era constituită în primul rând din tovarășii săi de la Mecca, „cei care s-au expatriat” (*muhajirun*) și „partizanii” săi de la Medina (*ansar*). Considerente tribale legate de faptul că cei expatriați provin din tribul Qurayș, căruia îi aparținea Profetul, considerente de familie, legate de relațiile complicate existente între diferite ramuri ale marii familii din care a făcut parte Profetul, și diverse alianțe fac ca micile divergențe apărute chiar de la alegerea lui Abu Bakr în fruntea comunității să se transforme în Marea Discordie (*fitna*) care va marca întreaga istorie musulmană.

Primii patru califi, cei dreپți, cei „bine ghidați” (*ar-raşidun*), au făcut parte cu toții din anturajul imediat al Profetului și au fost înrudiți cu acesta (sînt doi socri și doi gineri). Abu Bakr și-a desemnat el însuși succesorul – pe Omar (634). Și această alegere a părut firească, deoarece Omar, unul dintre consilierii cei mai ascultați ai Profetului, a sprijinit alegerea lui Abu Bakr drept calif și a fost tot timpul alături de acesta în deciziile importante pe care le-a luat de-a lungul unei domnii tulburate de frămîntări în rîndul triburilor superficial islamizate, gata să renunțe la islam după moartea Profetului. La moartea lui Abu Bakr, disidența era înfrîntă și unificarea arabilor sub stindardul islamului era un fapt împlinit.

Marea acțiune de cucerire, aflată la începuturile ei sub domnia lui Abu Bakr, ia, începînd cu Omar, proporții care nu încetează să-i mire

pe istorici pînă în zilele noastre. S-a spus că în această operă de cucerire motivațiile religioase, politice și economice sînt amestecate în proporții greu de stabilit cu exactitate. Mai nou, în discuțiile prilejuite de dialogul islamo-creștin a fost formulată clar ideea că avem de-a face cu războaie cu motivație politică, și nu religioasă. După unii, cauza primordială a cuceririi arabe este existența unei mașini de război, înființată de Profet, perfecționată de Abu Bakr și Omar și care avea vocația expansiunii. Această mașină de război n-a putut totuși să ia ființă și să se dezvolte decît sprijinindu-se pe pofa de pradă a unor cercuri largi de arabi, datorată, în primul rînd, foametei și suprapopulării. Este greșit însă să se conceapă acest prim val de cuceriri ca o expansiune a nomadismului: el era opera statului de la Medina, un stat de sedentari care folosește, pentru interesele sale, un corp expediționar constituit în mare parte din nomazi. Omar însuși nu avea nimic nomad. El a rămas în istorie ca acela de care se leagă marea operă de cucerire arabă: el este cel care i-a instalat pe arabi în teritoriile cucerite, el este cel care instaurează ordinea ce va sta la baza califatului în următoarele două secole. Popoarele cucerite urmau să plătească prețul păstrării pămîntului și religiei lor, sub formă de *kharaj* („haraciul” de mai tîrziu al turcilor) pentru pămînt și *gizya* pentru capete. Prin aceste acțiuni, Omar a contribuit la instalarea definitivă a instituției califatului. Domnia sa este considerată vîrsta de aur a islamului.

Deși el însuși accede la conducerea comunității desemnat fiind de Abu Bakr, decide să se revină la formula democratică (selectiv democratică) de „consultare” (*shura*) care a dus la alegerea lui Abu Bakr.

După asasinarea lui în 644 (un asasinat banal, în aparență fără implicații politice), atenția comunității se îndreaptă asupra lui Othman și Ali, ambii înrudiți cu Profetul, ambii gineri ai acestuia. Marea majoritate a participanților la consultare se pronunță pentru Othman.

În prima perioadă a domniei sale, Othman continuă opera începută de predecesori. În a doua parte, încep să devină din ce în ce mai vizibile pofa sa de îmbogățire și faptul că uzează de mijloace nu întotdeauna corecte pentru a și-o satisface. Acuzațiile de nepotism, de favoritism, de utilizare ilegală a banilor comunității se înmulțesc. Majoritatea musulmanilor continuă însă să respecte în el ideea de imam-calif, de „prinț al credincioșilor” (*amir al-mu'minin*) și de garanție a unității acestora. Uciderea lui a fost resimțită de această majoritate ca un eveniment extrem de grav.

Înainte de asasinat, se spune că insurgenții ar fi încercat să-l facă pe Othman să renunțe de bunăvoie la conducerea califatului, pornind de la ideea că sîngele unui musulman nu poate fi vărsat decît în cazuri excepționale, cînd acesta este vinovat de omor, de apostazie sau de adulter (la care unii adaugă, referindu-se la Coran, vina de a fi răspîndit stricăciune – *fasad* – pe pămînt). Răspunsul pe care l-ar fi dat indică o schimbare în modul de a concepe funcția ce i-a fost încredințată în raport cu califii care l-au precedat, în sensul unei concepții „divine” asupra califatului: „Nu voi renunța – ar fi spus el – la veșmîntul cu care Dumnezeu m-a îmbrăcat”. Cînd însă cei care îi asediau casa se dezlănțuie asupra lui, el nu mai rezistă și se oferă sacrificiului recitînd Coranul după ce în vis i se arătase Profetul, care l-a invitat să ia împreună cu el masa ce sărbătorește încheierea postului.

Evenimentul care marchează sciziunea definitivă a comunității musulmane marchează în același timp o primă formă de conflict între religie și stat, între un monarhism în stare incipientă și o formă de democrație care se revendică de la cea instaurată de Profet în cetatea ideală pe care acesta a întemeiat-o și de la primii doi califi.

După domnia lui Ali, încheiată cu „arbitrajul” în urma căruia el renunță la drepturile sale în favoarea lui Mu’awiya, monarhismul triumfă în cadrul dinastiei omeyyade. Prin desemnarea fiului său, Yazid, drept moștenitor, Mu’awiya introduce principiul dinastic în califat. Despre califii omeyyazi se va spune că se comportă ca niște adevărați „regi” (*muluk*), și nu ca niște conducători ai comunității credincioșilor.

Evenimentele care marchează perioada dinastică omeyyadă sînt mutarea capitalei de la Medina la Damasc (centrul de greutate al imperiului se mută astfel în zona siriană) și marea campanie de cuceriri în urma căreia Imperiul Musulman atinge cea mai mare întindere a sa. Înspre apus este cucerită Tripolitania, apoi toată Africa de Nord, Spania, prin conducătorul berber Musa ibn Nosair și ajutorul acestuia, Tariq ibn Ziad (al cărui nume este imortalizat prin *Giabal Tariq*, „Muntele lui Tariq” = Gibraltar), și are loc încercarea de pătrundere în Franța, oprită prin bătălia de la Poitiers (732); înspre răsărit sînt cucerite Persia în întregime, Afganistanul (651), Transoxiana (674), Turkestanul chinez, teritorii ale Indiei actuale, ceea ce face ca în dimensiunea sa maximă Imperiul Musulman să se întindă de la marginile Chinei pînă la Oceanul Atlantic (vezi, mai departe, capitolul „Islamul în lume, ieri și azi”).

Califii omeyyazi își neglijează însă funcțiile religioase – majoritatea renunță chiar la funcția de conducător al rugăciunii în comun –, ceea ce contribuie la succesul propagandei Abbasizilor, descendenți ai unchiului Profetului, care manifestă un zel religios mult mai mare și sînt sprijiniți, în mișcarea pe care o inițiază, de către șiiți.

Șiiții au opus o rezistență puternică dinastiei omeyyade încă de la început. Partizani și ei ai principiului dinastic, vedeau ca legitimă continuarea familiei Profetului prin Ali, vărul Profetului, și prin Fatima, fiica sa, și îi considerau pe Omeyyazi, care făceau parte dintr-o altă ramură a familiei decît Muhammad și Ali, drept uzurpatori.

Pentru că reproșul adresat califilor omeyyazi era legat de faptul că sînt preocupați prea mult de treburile pămîntești și prea puțin de cele spirituale, califul abbasid pretinde că acordă o mare importanță respectării tradiției instaurate de Profet și însemnelor acestei tradiții: el poartă mantaua lui Muhammad (*al-burda*), un inel pe care este gravată formula *Muhammad rasulu Allahi* („Muhammad trimisul lui Dumnezeu”) și un baston moștenit de la Profet sau imitat după acesta. El ține în primul rînd la funcția de imam, conducător al rugăciunii în comun, și la respectarea tuturor obligațiilor rituale. Ca lider temporal, uzează de drepturile care încep să-i fie conferite califului încă din perioada dinastiei omeyyade: bate monedă, poartă o îmbrăcăminte specială, este pomenit în predica rostită în moschee în toate colțurile imperiului, ca formă de marcare a obedienței față de centru.

Venit la putere cu ajutorul elementelor de origine persană, califul abbasid se va afla tot timpul sub influența acestora: mutarea capitalei de la Damasc la Bagdad este văzută tot ca un rezultat al acestei influențe. Ceremonialul de la curte, alura însăși a califului încep să semene tot mai mult cu cele ale monarhilor persani. Califii se înconjoară de numeroși slujbași, cărora le încredințează diferite domenii ale puterii: justiția – unui *cadiu*; perceperea impozitelor – unui „perceptor” (*amil*); funcțiile legate de administrație – unui „secretar” sau „scrib” (*katib*, pl. *kuttab*). Funcționarii publici denumiți astfel vor forma o castă puternică și influentă în timpul acestei dinastii. Conducerea armatei și administrarea generală vor fi încredințate *emirului*. Nu este vorba de funcții care se nasc acum, ci doar de funcții care își precizează conținutul și cresc în importanță pe măsura întăririi puterii centrale.

Funcția născută în perioada dinastiei abbaside este cea a *vizirului* – un fel de prim-ministru. Califii abbasizi ajung să renunțe la unele dintre